

Öppna skolor under pandemin – en kunskapsmässig pyrrhuseger?

Sedan runt 2010 har det svenska kunskapsfallet i internationella elevundersökningar i grundskolan vänts till [förbättringar](#), framför allt bland elever med svensk bakgrund. Strax innan pandemin slog till [presterade](#) dessa elever på samma nivå som, eller bättre än, under tidigt 2000-tal. De presterade också på toppnivå i undersökningar som genomförs i slutet på grundskolan, jämfört med motsvarande elever i andra länder.

Men risken är nu tyvärr stor att vi snart får läsa om fallande prestationer. I år publiceras nämligen för första gången resultat från mätningar i vilka elever som påverkades av coronapandemin deltog. I maj publiceras data från PIRLS, ett prov i läsförståelse bland fjärdeklassare som skrevs under våren 2021. I höst publiceras sedan resultaten från PISA, en undersökning bland 15-åringar i läsförståelse, matematik och naturvetenskap, och ICCS, ett prov i samhällskunskap bland åttondeklassare. Dessa mätningar genomfördes under våren 2022.

Under pandemin rådde en hätsk debatt om huruvida Sveriges relativt liberala vägval var bra för samhället i stort. De flesta, jag själv inkluderad, var dock överens om att man genom att hålla grundskolorna öppna minskade risken för ett stort kunskapsstopp, i jämförelse med andra länder som stängde sina skolor för att minska smittspridningen. I en färsk [artikel](#) för brittiska *Telegraph* framhöll dåvarande utbildningsminister Anna Ekström mycket riktigt barnens lärande som avgörande för det svenska vägvalet. Till och med den annars kritiska Coronakommissionen [ansåg](#) att det var rätt att hålla grundskolorna öppna eftersom ”barn i de åldrarna har fått den undervisning som ska göra dem beredda att möta framtiden” (s. 23).

Öppna grundskolor – med hög frånvaro och tvära kast

Men i efterhand framstår det som mer osäkert att Sverige faktiskt lyckades i detta hänseende, vare sig absolut sett eller i jämförelse med andra länder. För även om eleverna tekniskt sett skulle undervisas i skolorna var så ofta inte fallet. Mycket högre smittspridning än i många andra länder, och överlägset [högst i Norden](#), i kombination med Folkhälsomyndighetens rekommendationer om att vara hemma vid minsta förkylningssymtom, ledde till en kraftig ökning av [sjukfrånvaro](#) bland både elever och skolpersonal i grundskolan.¹ Detta [försämrade](#) även närundervisningens kvalitet bland eleverna som deltog via inställda lektioner, vikarieundervisning och långsammare takt på undervisningen som bedrevs.²

Och trots att grundskolorna officiellt hölls öppna tvingades många ändå att gå över till distansundervisning. Detta gällde framför allt [högstadiet](#) – där ungefär 80 procent av eleverna fick distansundervisning i någon omfattning under läsåret 2020/21 – men det [tycks](#) även ha påverkat elever i lägre årskurser i viss utsträckning.

Just eftersom man ville att eleverna skulle vara i skolan så mycket som möjligt pågick dock denna distansundervisning inte under sammanhängande perioder. I stället fick eleverna oftast distans- och närundervisning växelvis under kortare perioder, ibland varannan dag. Detta tycks i sig också ha påverkat undervisningen [negativt](#), vilket knappast är förvånande.

Faktumet att den svenska grundskolan höll "öppet" under pandemin kan ironiskt nog alltså ha inneburit mer frånvaro, högre instabilitet och fler tvära kast för eleverna, jämfört med om den, likt i många andra länder, hade stängt ner under sammanhängande perioder av hög smittspridning. Att närvaron under lärarledda moment i den (stängda) svenska gymnasieskolan faktiskt tycks ha [ökat](#) under pandemin bland både elever och lärare – i skarp kontrast till situationen i grundskolan – är relevant i detta hänseende. Liksom faktumet att den psykiska ohälsan faktiskt [minskade](#) bland elever på gymnasiet jämfört med elever på högstadiet.

Valet att hålla grundskolorna öppna kan naturligtvis ha haft positiva effekter i andra hänseenden. Men risken är att det utmynnade i något av en kunskapsmässig pyrrhuseger. Den fördel som skulle ha kunnat uppstå av att elever tillbringade mer tid i skolan än i andra länder kan helt enkelt ha underminerats av bieffekterna av den svenska strategin över lag. Distansundervisning är knappast lika bra som närundervisning under normala förhållanden, men det är inte säkert att regelbunden och sammanhållen distansundervisning är sämre än den undervisning som bedrevs i Sverige under pandemin. Att smittspridningen var större än i många andra länder gör dessutom att pandemins effekter på elevers inläring via andra mekanismer kan ha fått större genomslag här.

Skolstängningar inte nödvändigtvis negativa för kunskaperna

Forskningen kring hur elevers kunskaper påverkades under pandemin [visar](#) på ett tydligt tapp i genomsnitt, men effekterna varierar mellan olika länder. Flera av de studier som har genomförts härleder samtidigt de negativa effekterna till att länderna i fråga stängde skolorna. I debatten tolkas studierna också på detta sätt. Men det är inte möjligt att dra sådana slutsatser. Forskningen kan nämligen inte separera effekten av skolstängningar från andra effekter av pandemin, som naturligtvis också kan ha påverkat elevprestationerna via andra kanaler.³

Att skolstängningar i sig inte *nödvändigtvis* hade stora negativa konsekvenser har dock påvisats i Danmark. Där [finner](#) man tvärtom en lite bättre utveckling i läsförståelse bland elever i årskurs 2, 4 och 6 – jämfört med vad som kan förväntas utifrån kunskapstrenden innan pandemin och andra omkringliggande faktorer – och en lite sämre utveckling bland elever i årskurs 8.⁴ Den negativa effekten i den sistnämnda gruppen tycks ha uppstått omedelbart efter den relativt korta skolstängningen under våren 2020 – men den ökade inte alls efter den mycket längre skolstängningen som pågick under våren 2021. Förklaringen uppges vara att lärare och elever anpassade sig till distansundervisning ganska snabbt, när den genomfördes under en sammanhängande period.

Även om studien inte kan isolera betydelsen av skolstängningar från andra effekter av pandemin visar den att stängningar i sig inte nödvändigtvis ledde till stora kunskapstapp. Effekten beror sannolikt på hur distansundervisningen fungerade och vad som var alternativet – samt huruvida andra interventioner genomfördes för att motverka pandemins negativa effekter på inläringen allmänt sett. Och det är alltså inte säkert att det svenska vägvalet var bättre i dessa hänseenden.

Stort tapp i läsförståelse bland mellanstadieelever

Men vad säger då svenska analyser? Tyvärr finns det få data som går att använda för att studera förändringar i elevers kunskaper under pandemiåren.⁵ Det finns egentligen enbart två relevanta studier om hur svenska elevers prestationer påverkades. Bägge studerar läsförståelse bland yngre elever. Ingen av dem är perfekta, då de analyserar urval som inte nödvändigtvis är representativa. Men de studerar i varje fall data som är jämförbara över tid. En av rapporterna har också fördelen av att kunna jämföra hur pandemin påverkade resultatutvecklingen i Sverige och England, där man stängde ner skolorna under ganska långa perioder.

I [studien](#) som har fått mest genomslag i debatten studerar forskare data från LegiLexi, en stiftelse som tillhandahåller digitala prov i läsförståelse (och avkodning) bland elever i lågstadiet. Provet i läsförståelse är kort – mellan fem och sju minuter – och är därför inte riktigt jämförbart med normala prov. Forskarna finner på basis av dessa analyser hursomhelst inga tecken på att läsförståelsen bland lågstadielever försämrades under pandemin fram till och med våren 2021, i jämförelse med tidigare årskullar. Slutsatsen är att svenska elever över lag tjänade på att skolorna var öppna under pandemin.

Den andra [studien](#) kommer dock fram till andra slutsatser. Analyserna baseras på företagets Lexplores tester, som skannar och analyserar ögonrörelser när elever läser digitala texter och svarar på frågor under fem minuter. Metoden har fördelen av att vara helt objektiv – och har visat sig ge väldigt precisa bedömningar av elevers läsförståelse. Testerna används idag i ett stort antal skolor i både Sverige och andra länder. I rapporten redovisas resultaten bland elever i årskurs 2–6 fram till och med våren 2021.

Och i skarp kontrast till den förstnämnda studien finner man ett stort tapp i läsutvecklingen under våren 2021 jämfört med vad som förväntas utifrån utvecklingen bland tidigare årskullar – motsvarande 7–8 månaders inläring – men att detta varierar mellan olika årskurser. Försämringen visar sig framför allt gälla mellanstadieelever. Det var alltså något äldre elever som framför allt förlorade vad gäller läsförståelse under pandemin.

Risk för fallande resultat i internationella undersökningar

Detta är av stor relevans för vad vi bör förvänta oss inför publiceringen av resultaten från kommande internationella undersökningar. Dessa undersökningar studerar inte elever på lågstadiet, utan elever i årskurs 4 och uppåt – vars resultat tycks ha påverkats negativt av pandemin.

Samtidigt visar Lexplores analyser att läsutvecklingen bland elever i England – där skolorna stängdes i flera omgångar – i snitt bara föll hälften så mycket som bland svenska elever. Att så är fallet tyder på att svenska elever (i varje fall på kort sikt) inte nödvändigtvis tjänade kunskapsmässigt på att skolorna hölls öppna under de förhållanden som rådde, i linje med ovanstående argument.

Det finns alltså en risk för att Sverige nu står inför en kunskapsmässig baksmälla från pandemiåren – och att elevprestationerna i de internationella undersökningar som snart publiceras därför kommer visa på fallande kunskaper. Både absolut och i förhållande till andra länder. Risken får bedömas vara speciellt hög i PIRLS 2021, då provet mäter samma

färdighet, bland elever i samma årskurs och under exakt samma period som Lexplores analyser finner negativa effekter.

Håll huvudet kallt

Men om resultaten i PIRLS 2021 faktiskt har fallit är det viktigt att hålla huvudet kallt. Det är nämligen sannolikt att prestationerna bland berörda elever i hög utsträckning redan har återhämtat sig, i samband med att pandemin ebbade ut och förhållandena i skolorna normaliserades. [Analyser](#) av både svenska och engelska data från Lexplore visar mycket riktigt att försämringen i läsförståelse som kunde skönjas under våren 2021 – i relation till elevernas förväntade utveckling – till stor del hade hämtats igen redan under hösten 2021. Liknande resultat har man funnit i [andra engelska data](#), även bland äldre elever.⁶

Elever tycks alltså i flera fall återhämta sig ganska snabbt från pandemins negativa effekter. I stället för att kunskapstrenden ser ut som ett L verkar den ofta i stället likna ett V.

Innan vi drar några allmänna slutsatser från PIRLS 2021 om hur kunskapsutvecklingen ser ut netto, efter att pandemins omedelbara effekter har klingat av, bör vi därför först och främst vänta in resultaten i nästkommande undersökningar, som alltså publiceras i höst. PISA och ICCS mäter även andra förmågor än enbart läsförståelse och undersöker elever i högstadiet. Och vi har inga tillförlitliga data om hur den svenska pandemin påverkade annat än läsförståelse och inte heller hur den påverkade högstadielevens kunskapsutveckling mer generellt.⁷

Att existerande data tyder på att kunskapsstappet bland äldre elever var större än bland yngre elever talar för att effekten kan vara större i PISA och ICCS än i PIRLS. Å andra sidan skrevs proven på högstadiet först under våren 2022, då i varje fall något yngre elever till stor del tycks ha återhämtat sig vad gäller läsförståelse, vilket i stället talar för att pandemieffekten kan vara mindre.

Vidta rätt åtgärder och dra rätt slutsatser

Men om resultaten i alla tre internationella undersökningar som publiceras i år tyder på en försämring i pandemins kölvatten måste vi naturligtvis vidta åtgärder för att hämta upp dessa kunskaper. Riktade insatser bland grupperna som påverkats mest blir i så fall speciellt viktiga, exempelvis via extraundervisning och läxhjälp. Detta kommer sannolikt också kräva ett tillskott av resurser.

Dessutom är fortsatta reformer av skolsystemet önskvärda, oavsett vilka effekter pandemin har haft. För även om resultaten hade förbättrats markant bland elever med svensk bakgrund innan pandemin var situationen långt ifrån perfekt över lag. De låga [resultaten](#) bland elever med utländsk bakgrund och elever på landsbygden är ett exempel; den låga andelen högpresterande elever i läroplansbaserad matematik är ett annat. Att fortsätta reformera systemet i samma riktning som förändringarna som tycks ha åstadkommit kunskapsförbättringarna innan pandemins utbrott bland (framför allt) elever med svensk bakgrund ter sig därför önskvärt.

Samtidigt bör man akta sig för att dra alltför långtgående slutsatser om det svenska skolsystemets kvalitet från årets resultat i internationella undersökningar. Pandemin var

en så kallad "exogen" chock för skolan, via de samhällsstörningar som den innebar. Och av samma anledning som man inte bör beskylla skolan för de senaste decenniernas stora flyktinginvandring – en annan exogen faktor som mekaniskt har [försämrat](#) resultaten i takt med att andelen elever med utländsk bakgrund har ökat – bör man heller inte hålla skolan ansvarig för pandemins effekter. Eller för regeringens hantering av den. Det har helt enkelt inte med skolsystemet i sig att göra.

Gabriel Heller Sahlgren är forskare vid Institutet för Näringslivsforskning och London School of Economics

Noter

¹ Detta [rapporterades](#) också av lärarna själva.

² Inga nationella prov skrevs heller under pandemin, vilket i sig kan ha påverkat framtida elevprestationer enligt [forskning](#). Detta är dock enbart relevant för eleverna som deltog i PIRLS 2021 och ICCS 2022. Dessa elever skulle ha skrivit nationella prov under våren 2020 i årskurs 3 respektive årskurs 6. Eleverna som deltog PISA 2022 skrev sina nationella prov i årskurs 6 läsåret 2018/19.

³ Av samma anledning är det svårt att dra slutsatser från amerikanska studier som undersöker relationen mellan graden av distansundervisning under pandemin och kunskapsförändringar över tid. Dessa finner [blandade effekter](#) över lag, men utsträckningen i vilken distansundervisning användes samvarierar sannolikt med andra faktorer som i sin tur också kan påverka elevers lärande.

⁴ Skillnaderna i effekter bland elever i olika årskurser beror heller inte nödvändigtvis på att yngre elever påverkades mindre av skolstängningarna än äldre elever. Eleverna i årskurs 6 påverkades nämligen lika mycket som eleverna i årskurs 8, men även de förstnämnda tycks ha förbättrat sina resultat när man justerar för omkringliggande faktorer.

⁵ Betygen är inte jämförbara över tid och bestäms av elevernas egna lärare. Under pandemin skrevs inga nationella prov och dessa är hursomhelst inte heller utformade för att vara jämförbara över tid. De rättas dessutom av elevernas egna lärare. Det är därför svårt att dra slutsatser från jämförelser av resultaten efter pandemin med resultaten från åren innan pandemin slog till.

⁶ I USA [varierar](#) återhämtningen mellan olika delstater, men i flera fall är den relativt kraftig.

⁷ Enligt lärarna är det matematikkunskaperna som [påverkats mest negativt](#), men det finns inga rigorösa data som påvisar detta.